

NIKOLA V. I HRVATI (1447.—1455.)

Opća karakteristika.

EUGENA IV. naslijedio je 6. III. 1447. Nikola V. Bio je to muž priprosta i vrlo umjerena života. Njegova je dobrota svakoga začaravala. Krasila ga svetost i učenost; on je proveo jedan od najznamenitijih preokreta na papinskoj stolici, jer se s njime popela na papinski prijesto i kršćanska renesansa.¹ Njegovo je milosrđe prema siromasima bilo neograničeno. Slabe mu strane bijahu naglost i žestina. Uvesti mir u kršćanstvu i to križem kao jedinim oružjem: to si uze za glavnu zadaću svoga života. »Tražiti jedino da se proširi slava Božja i spasenje ljudi, to će biti sve moje nastojanje i najveća čast«, rekao je odmah na početku svoje vlade češkim poslanicima 28. V. 1447.²

On je htio biti najveći mecena umjetnosti i znanosti; ali samo, da proslavi sv. Crkvu, tu duhovnu Kristovu zaručnicu plemenitim djelima duha.³

Nikola V. i crkv. život u hrv. pokrajinama.

Franjevci nastavljaju i u ovoj periodu svoj blagotvorni rad u hrvatskom narodu. Od vremena do vremena dolaze vrsne sile sa zapada, da podupru njihovo djelovanje i pomognu kat. vjeri u kritičnim danima, što ih je u ovim krajevima proživljavala. Tako poznati Jakov Marchia dobiva od svoga starješine dopuštenje 30. XII. 1452., da opet pođe u Bosnu i Dalmaciju, gdje će propovijedati proti krivovjercima.⁴ A dogodilo se, da su i krvlju svojom znali zasvjedočiti sv. nauku evanđelja. Oko g. 1453. poginula su 2 Franjevca u Srbiji u selu Pudine: Grgur Karanić i Fra Hadrijan. Na tu strašnu vijest tješi bosanske Franjevce njihov general i opominje ih, neka ne ostavljaju svojih mjesta bez velike sile već nek smjela duha rade na obranu sv. vjere.⁵

Već 14. V. 1447. određuje on bosanskim Franjevcima, da izaberu za poglavara vikara, čija će se vlast prostirati u granicama staroga hrvat. kraljevstva t. j. od Drave do Jadranskoga mora. Jedino njemu, a nikome drugom neka pripadaju sve ovlastice, što su ih pape darovale bosanskim vikarima.⁶

Time je odlikovao starješinu ovoga reda u hrvatskim zemljama nad sve druge u susjednim pokrajinama. Isto je tako odmah počeo dijeliti iz riznice duhovnoga blaga hrvatskim svetištima

¹ Pastor, Geschichte der Päpste I., str. 300. i 306.

² Palacky, Geschichte von Böhmen IV. 1, 5. str. 168. Pastor, ib. I., 310.

³ Pastor, ib. I., 310.

⁴ Fermedžin, Acta Bosnae, br. 930.

⁵ Ib., br. 942.

⁶ Fermedžin, ib., br. 862.

u Bosni, zemlji, koju je baš u duhovnome životu teška bolest dovela do ruba propasti. Podijelio je 18. VI. 1447. godišnje oproštenje na utjehu vjernika na dan sv. Tome vjericima u crkvi istoga sveca pod Vrandukom, koju je gradio kralj na čast svoga zaštitnika.⁷

Nadalje učini sličnu milost crkvi sv. Jurja u Jezeru; zatim crkvi sv. Marije u Vrbenu pod Vrandukom i crkvi presv. Trojstva, što ju počela graditi kraljica Katarina u mjestu Vrilih (čini se u tešanjskom kotaru, u župi Šivši).⁸

U Bosni, zemlji natopljenoj krvlju mnogih mučenika, dižu se, kako vidimo, darežljivošću plemstva kršćanske crkve naviještajući mirnije dane. Nikola V. bijaše presretan saznajući za tolike uspjehe poslanika Tome. On ugadaše bosanskome kralju i njegovim velmožama u svemu i svačem.⁹ Kralja, njegove potomke i zemlje, primio je pod osobitu zaštitu sv. Petra i apost. Stolice, »jer je on prvi od bosanskih kraljeva javno priznao kat. vjeru. Prijeti izopćenjem svakomu, tko bi mu se usudio učiniti kakvu nepravdu.«¹⁰

Hrvatskoga biskupa Tomu, legata u Bosni i Hrvatskoj sve od g. 1439., potvrdio je novi papa 18. lipnja 1447. u toj časti za sve hrvatske zemlje »radi njegove revnosti, razboritosti i drugih odličnih svojstava.« On ima i nadalje raditi za dobro naroda i učvršćivati kat. vjeru, da donosi dostojne plodove u narodu.¹¹ Ujedno naloži splitskom nadbiskupu, da legatu pripravi u Splitu kuću za stanovanje »na trošak svećenstva svoje biskupije i grada.«¹²

Vojevodu Vojsalića i njegove zemlje i potomke iznova primi pod osobitu zaštitu apost. Stolice. To je bilo najveće političko — crkveno odlikovanje za kojega velikaša. Bilo je skopčano s velikim ovlasticama, jer dotičnome nitko nije smio iz štovanja prema apost. Stolici nanijeti nepravdu. Biskupi pak i svećenici morali su ga uzimati u obranu.

Istu je milost iskazao Sladoji, gospodaru Rekvija, njegovoj djeci, potomcima i zemljama; zatim 2. II. 1448. Restoji, kraljevu protovestijaru, jer je »vrlo mnogo učinio za održanje i napredak kat. vjere.«¹³

26. rujna 1447. dade papa bosanskim Franjevcima za vikara Jakova de Primaditiis naredivši mu, da obiđe i reformira samostane, gdje je stega popustila; ta redovnička je stega jedini zalog blagoslovnoga djelovanja u narodu. Premda su se odmah na početku Nikoline vlade od bosanskih odcijepili hrvatsko-ugarski

⁷ Theiner, Mon. Hung., br. 386-9.

⁸ Batinić, Djelovanje Franjevaca I. 102., 17. bilj.

⁹ Klaić, Povj. Bos., str. 290.

¹⁰ Theiner, Mon. Hung., br. 395.

¹¹ Theiner, op. cit., br. 394. i 396.

¹² Ib., br. 397.

¹³ Theiner, Mon. Hung., br. 392-3. i 411.

Franjevci na sjeveru od Drave, ipak se, kako vidimo iz ovoga pisma, bosanska franjevačka vikarija širila preko Bugarske i Vlaške sve do u južnu Rusiju.¹⁴

Papa je nadalje udovoljio želji dalmatinskih Franjevaca i postavio ih na vlastite noge. On ih naime odijeli od bosanske redovničke pokrajine, koja im je bila više na teret negoli na korist (27. IX. 1447.). Bilo je tada u Dalmaciji 5 franjevačkih samostana.¹⁵

1. veljače 1449. upravlja Nikola V. pismo na svoga poslanika u Bosni. U njemu veli, kako je biskup Toma nedavno osobno došao u Rim i papu izvijestio o prilikama u Bosni i u Humu. Kralj je istina poslušao opomene apostolske Stolice i nagovaranjem Tominim primio kat. vjeru; ali još su neki ostali u krivovjerju i od velikaša i od plemića; među tima se najviše ističe zet kraljev, vojvoda humski Stjepan. Ovaj je kao nekoć Eugenu IV. tako i Nikoli odmah, čim je postao papom, izaslao odaslanstvo, koje ga je uvjeravalo, da je herceg katolik i da papi izjavljuje svoju pokornost. Papa vidi, da su to bile samo riječi.

Tako se i vojvoda Pavlović bio odrekao heretičkih zabluda pa opet otpao od kat. vjere.

Toma je pohitio u Hum, pozvao patarenske prvake, da s njim raspravljaju o istinitosti kat. vjere. Oni obećahu, da će doći; odrede za to vrijeme i mjesto. Ali, kad je biskup došao u određeno vrijeme, oni se po starom »lisičjem« običaju iznevjeriše i ne dođoše. Legat pođe u Rim i tu ispriča sv. Ocu, kako je njegovo nastojanje ostalo besplodno.

Papa radi tolike beskarakternosti hercega Stjepana i patarena odluči upotrijebiti oštra sredstva, da se već jednom stane na kraj njihovome razornom djelovanju, kojim su rušili najsvetije temelje društva i vjere. Sam je biskup Toma izvijestio papu, »da je manihejska kuga tako zarazila ove zemlje, te se može jedino oružjem istrijebiti.«

Nikola pošalje iznova Tomu u Bosnu s većom pomoću, da može kršćane dići na oružje proti tvrdoglavim hereticima i zato im podijeliti velike oproste. To je učinio Nikola V., koji je kao možda nijedan knez njegove dobe mrzio na rat.¹⁶

Naloži legatu, neka izopći iz Crkve hercega, Pavlovića i druge, što su ponovno prekršili zadanu riječ. Zabrani susjedima trgovanje s hercegovom zemljom.¹⁷

Uza sve to herceg je tražio oslonu na zapadu proti neprestanim navalama turskih čopora. Sklonio se pod okrilje rimskoga cara, slaboga Fridrika III., koji ga je počastio naslovom: »her-

¹⁴ Fermedžin, op. cit. br. 874., Batinić, op. cit. I., 104.

¹⁵ Wading t. XI., p. 534.; Batinić, ib.; Fermedžin, ib. br. 875.

¹⁶ Pastor, op. cit. I. 306.

¹⁷ Asseman, *Kalendarium Ecclesiae* V. 83.-4; Raynaldi *annal.* 1449. n. 9 »život« 1931. (XII.) Br. 6.

ceg od sv. Save«,¹⁸ Ali mu od njega bila slaba pomoć. Morao se sam braniti od Turaka. K tome se borio s vlastitim gospodarom, bosanskim kraljem, dok se nije predao Turčinu, najvećem neprijatelju svoga naroda.

Pa kako je sam bio beznačajan, dočekao je, da su se proti njemu pobunili rođeni sinovi. A što je sramotnije, oni se združili s Turčinom proti svome ocu!

Pape su bili jedina velevlast, što je sjedinjivala zapadne narode i vodila ih putem kršćanske kulture. Pa da obrane ta najveća dobra i slobodu kršćanskih naroda, često je bilo upravo nužno, da se narodi silom dignu protiv rušitelja na njihovu obranu. Da je herceg Stjepan imao i iskrene ljubavi prema svomu narodu, ustao bi složno s bosanskim kraljem, da od njega odvрати ljutoga dušmanina i potpunu propast. A on je još pozivao svoje neprijatelje i pomogao iskopati grob vlastitoj domovini.

Brižni otac kršćanstva nije se zadovoljio samo jednim poslanikom, da obaspe hrvatski narod svojim blagodatima. Vidimo ga gdje već 20. lipnja 1449. šalje fra Antonija Napuljca u »Dalmaciju, Bosnu, Hrvatsku, Ugarsku i srpske zemlje«, da ondje naviješta evanđelje i da preporuča svećenstvu i narodu život po evanđelju.¹⁹

Sv. Stolica i kršćanske razmirice u našim stranama.

Bosna je u to vrijeme krvarila s još jedne rane. Bila je naime u ratnom stanju s Đurđem, srpskim despotom, radi Srebrenice. On je pače 6. rujna 1448. bosansku vojsku porazio.

Kralj Toma vapio je Nikbli V., neka mu pomogne proti raskolniku i turskom savezniku. Papa se zauzeo za kralja kod hrvatsko-ugarskoga gubernatora Ivana Hunjadija.

Toma i despot odašalju poslanstvo u Peštu na sabor.

Hunjadi odlučio, da će njihovu razmiricu povjeriti posebnom sudu, pa će uz onoga pristati, tko bude imao pravo. Tako je pisao Nikoli V. 24. VI. 1449. po svom pouzdaniku glasovitom Hrvat Ivanu od Sredne.²⁰ Kralj je Toma dobio pomoću pape i Hunjadija pravo, jer već na početku god. 1449. upravljaju Srebrenicom ljudi bosanskoga kralja.²¹ Ugri i Hrvati izaberu poslije smrti kralja Vladislava I., koji slavno pade kod Varne (1444.) boreći se za slobodu kršćanstva, Ivana Hunjadija gubernatorom kraljevstva (6. IV. 1446.). Papin legat Ivan Karvajal preuzeo je tešku zadaću, da izmiri plemstvo s carem Fridrikom III.; ovaj naime nije htio da preda kraljevića Ladislava Postuma niti kru-

¹⁸ Klaić, *Povj. Bos.*, 297.

¹⁹ Fermedžin, *op. cit.* br. 885.

²⁰ Klaić, *Povj. Bos.*, 292.-4.

²¹ Jireček, *Geschichte der Serben II.*, 189.

ne sv. Stjepana. Pače radi toga plane rat. Pregovori nijesu uspješni, te legat stavi Beč i ode u Češku.²²

Ugarski sabor, što se sastao u ožujku god. 1447. pokušao je opet pomoću kardinala Karvajala doći s carem do sporazuma. Zato je revno radio i novi Papa Nikola V. Odmah prvih dana upravi pismo na ostrogonškoga primasa i Hunjadija, da porade s carem oko mira. Jednako zaklinje 21. svibnja 1447. Fridrika III., da se »kani svakoга rata«; nek odloži oružje i učini s Ugarskom primirje, dok ne dođe njegov legat, koji se sprema na put te će stići što prije. Ovo se primirje postiglo u lipnju 1447., a mir je imao slijediti posredovanjem legata još iste godine.

Ali ovaj pozva obje stranke tek g. 1448. u Požun. No Ugri nijesu htjeli iz Budima. Gubernator zaklinje Karvajala, neka pospješi mir, jer car svojim zatezanjem izvrgava stvar ruglu. Hunjadi čezne za mirom, da se može »predati obrani i napretku vjere i kraljevstva, na što ga nuka srce i dužnost.«²³ On je vazda mislio na rat protiv Turcima, a osobito da opere sramotni poraz, što su ga kršćani doživjeli kod Varne. U tome je smislu pisao Eugenu IV. 11. V. 1445. tužeći se na one, koji mu se iznevjeriše u zadnjem kobnom ratu: »Ne ću mirovati, dokle ne izliječim rane domovine i ne izbrišem njezine sramote.«²⁴

Nikola V. i ratovi protiv nekrsta.

U ovo je vrijeme sve više prevladavala u Evropi ideja, da je radi sramotnoga nerada grčkoga carstva hrvatsko-ugarsko kraljevstvo »štit kršćanstva protiv Turcima«.

Te je misli bio i papa Nikola V. Od početka svoje vlade svratio je pažnju na istok te nastojao, da direktno i indirektno pomaže operacije proti Turcima. Obnovi stoga zabranu, po kojoj se ne smije nevjernicima prodati oružje niti hrana;²⁵ 6. IV. 1447. obećao je svima na molbu Hunjadija potpuno oprostjenje, koji pođu u boj na Turke, »kao da bi pošli u boj za sv. Zemlju i za grob Gospodnji«, a samom vojvodi Ivanu dade naslov »knez« i daruje mu zlatni lanac u znak te časti. Ovaj zahvali papi na odlikovanju, ali ga ne htjede primiti, dok ne dobije velike pomoći proti Turaka. Na njih se baš tada spremao; no izdašne pomoći nije našao niti u Mlečana niti u napuljskoga kralja. Dubrovačko vijeće obećalo mu je 1. travnja malu pomoć od 2000 dukata, čim prijede s vojskom preko Dunava. U rujnu 1448. poveo je gubernator hrvatsko-ugarsku vojsku na Turke. Pridružilo mu se nešto češke vojske i njemačkih krstaša. Upravio je više pisama papi (6., 8., 12., 14. i 17. rujna) moleći ga za što obilniju pomoć; ujedno ga uvjerava, da rata nije mogao više odgađati, kako mu je to sv. Otac svjetovao.

²² Klaić, Povjest Hrvata III., 217.

²³ Klaić, ib., 219.

²⁴ Ib.

²⁵ Pastor, op. cit. I, 479. i 2. bilj.

Papa ga je nagovarao, neka ne počinje vojne prije proljeća, kad bi mu i on mogao poslati veću potporu, jer da je gubernatorova osnova »više smjela negoli sigurna«. 8. rujna piše mu Hunjadi, kako je upravo sada prisiljen na rat, premda bi rado poslušao savjet papin, jer se sultan prikućio hrvatsko-ugarskim zemljama i već više puta pokušao u njih provaliti. »Mi se dižemo u ime Božje i poduzimljemo ovo sv. djelo, komu se gvoždem i oružjem posvećujem, i u kojem volim poginuti negoli i nadalje gledati bijedu naroda svoga.« 17. istog mjeseca piše Nikoli: »Trajnu pobjedu održati samo je onda moguće, ako mi pomognu sv. Stolica i druge kršćanske vlasti.« Despot Đurađ ne htjede se odazvati pozivu, da se Ivanu pridruži i da se dignu na Turke. Hrvatsko-ugarska vojska plijenila je zato njegove zemlje, premda je on naložio svome narodu, da vojsci u svemu ide na ruku. Despot je pak dojavljivao sultanu osnove Ivanove, koji je baš u to vrijeme htio na ponuku Mlečana da satire Juru Kastriotića i njegove junačke Albance. Velika vojna dičnoga pobjeditelja Turaka svršila se ovajput posvemašnjim porazom njegove vojske na polju Kosovu 20. listopada, 1448.²⁶

Nakon svoga povratka u Ugarsku uvjerava Hunjadi sv. Oca, da ga je ovaj poraz više raspalio nego skršio, a i ugarsko-hrvatski staleži snova su mu povjerali obranu kršćanstva.

Poraz na Kosovu tako je ustrašio miroljubivoga starca Nikolu V., te on poručuje Hrvatima i Ugrima po svome legatu ovo: papa misli, da je međutim bolje, ako se drže u granicama svoje države. Ali Ugri i gubernator nijesu htjeli o tome ni da čuju, nego su papu vruće molili za pomoć proti ljutom neprijatelju. Stoga je u jubilarnoj godini 1450. podijelio sv. Otac milost potpunoga oprostjenja, što bi ga dobili u Rimu, svima, koji obave neke molitve u određenim crkvama i za rat daruju polovinu novca, koji bi potrošili za put u Rim te uz to sudjeluju u ratu; a svećenicima dade izvanrednu vlast, da odrješuju od grijeha. Osobito si je papa zadužio kraljevstvo, što je nastojao, da izmiri Hunjadija s češkim kapetanom Jiskrom, i što ga je 12. IV. 1450. oslobodio od zakletve, na koju ga je prisilio despot Đurađ, kada ga ono zarobio i u tamnicu bacio: naime da ne će nikada više voditi vojske kroz Srbiju. »Samo je tako bilo slavnom vojvodi moguće izvoštiti sjajnu pobjedu pod Beogradom (1456), kojom je osvetio Kosovo i Varnu«, veli Kayser, biograf Nikole V. Ugarski sabor zamolio je nadalje papu, da ih riješi i od svih drugih prisega, što su ih »u času nužde i nevolje dali despotu.« On im je ispunio molbu, a postupak despotov 12. IV. 1450. proglasio za: »nepravedan, nečovječan, bezuman i nedostojan.«²⁷

²⁶ Klaić, Povj. Hrvata III., 220.-4. - Jireček, op. cit. II., str. 192.

²⁷ Klaić, Povj. Hrvata III. 229.

U isto se vrijeme papa trudi, da podupre Albance u teškoj borbi s Turcima i da ih potakne na borbu proti njima složivši se sa susjedima. »Od tih bijaše Bosna od najveće važnosti.«²⁸

Nije dakle čudo, što je otac kršćanstva vodio upravo neobičnu brigu o ovoj zemlji, osobito otkako je turska pogibao postala kritičnom za papovanja Eugena IV., on je nije više puštao s vida. Da još više stane na put razornom djelovanju patarena te da podupre kralja proti nutarnjim i vanjskim neprijateljima, izaslao je u Bosnu 11. VI. 1450. novog poslanika, biskupa od Konstanca s najvećom vlašću, da »kao anđeo mira istrijebi korov, a dobro zasađuje, zalutale da privede na pravi put, skrušene odrješuje, uspostavlja mir među samim knezovima, te među njima i susjednim narodima.«²⁹

Kralj Toma obnovi savez i prijateljstvo s plemenitim junakom Hunjadijem, da se međusobno pomažu osobito u borbi proti Turcima, proti kojima se kralj upravo spremao. Kako su sada papa i Hunjadi tražili, da ustane na patarene, obrekao je Toma svečano Hunjadiju pred papinim legatom, da će ih progoniti. G. 1450. počeo je kralj izvoditi svoje obećanje. Mnogi patareni pobjegoše u zemlju Stj. Vukčića te k srpskome despotu ili k susjednim turskim vojvodama pozivajući ih u pomoć proti svome kralju. Tako su nezadovoljni bosanski patareni ojačali turske čete. Nikola V. pozove 26. I. 1450. odane velmože, neka priteku kralju u pomoć, čim to zatraži njegov legat, biskup Toma.³⁰

13. VI. 1450. obeća papa kralju, koji uz velike teškoće i troškove ratuje na svoju obranu proti Turcima i bogumilima, da obuzda njihov bijes, i svim njegovim pomagačima u tom ratu potpuno oprostjenje grijeha uz obični uvjet: skrušene ispovijedi, jer ih želi obogatiti blagom sv. Crkve, krvlju Isusa Krista i sv. mučenika.«³¹ »Ove nam kratke vijesti svjedoče, kako su se vjerske borbe okrenule u izdajničke osnove patarena, koji su se zgrnuli pod zastavu medinskog proroka proti svojoj otadžbini.«³² Nije dakle čudo, ako je kralj sad još oštrije proti njima istupio. Stoga su se neki povratili u kat. crkvu. »U drugim pak mjestima nastanjenim od heretika, čim se tamo pojaviše Franjevci, iščezavaju heretici kao vosak ispred ognja«, piše legat Toma sv. Ivanu Kapistranu, franjevačkom generalu 19. veljače 1451. izvješćujući ga o stanju Bosne. Ujedno ga moli, da bi išao kralju na ruku i i potpomagao bosanskoga vikara, koji je kod kralja i katoličkih knezova vrlo dobro viđen; osim toga neka ne dopusti, da se neki samostani u Dalmaciji odcijepi od bosanske vikarije.³³

²⁸ Pastor., op. cit. I., 479 - 80.

²⁹ Theiner, Mon. Hung., br. 416.

³⁰ Farlati, Illyricum sacrum IV., 259.

³¹ Theiner, Mon. Hung., br. 417.

³² Rački, Rad VIII., 159.

³³ Fermedžin, op. cit., br. 901.

Nikola V. i rat s izdajničkim bogomilima.

Nije samo briga za Crkvu sklonila papu da g. 1450. izašalje u Bosnu novog poslanika. Od velikog je zamašaja bila činjenica, da su patareni bili u sporazumu s Turcima; a u tome je, kako su u Rimu dobro znali, bila velika pogibelj za ovu zemlju. U izdaju bijahu pače upleteni neki svjetovni i redovni svećenici; a između posljednjih osobito neki nevrijedni Benediktinci. Vidimo to iz lista Nikole V. biskupu Tomi. List je prviput objelodanio Pastor³⁴ a glasi ovako: »Nikola Tomi, biskupu hvarskom, u zemlji Bosni nunciju apostolske stolice.

... Nedavno smo čuli ne bez velike žalosti, da su neki klerici i svećenici svjetovni i redovni osobito iz reda sv. Benedikta, što stanuju u krajevima tebi povjerenim i u susjedstvu, utekli se turskom caru, zatražili od njega pomoć te uzdajući se u njega, lakoumno se usudili nepravедno otimati nekim crkvenim osobama njihova crkvena dobra, što su ih pravedno uživali; k tome da zločinački otimaju opatima samostane i druge redovničke kuće, što se nalaze na području Jurja Kastriotića, koji gospodari onim krajem. U ovima su se namjestili izdajničkom prijevarom i lukavstvom. Time počinije veliku štetu spomenutom Jurju, koji se bez prestanka junački bori proti Turcima. Tom je pak varkom izbačen iz rečenoga zemljišta. Osim toga usudili su se nepravедno stečeno zemljište zadržati nimalo se ne bojeći izopćenja i drugih kazna, što ih crkveno pravo udara na takove; a padaju i u kazne, što se obično javno proglašuju na Vel. Četvrtak u apostolskome pismu (buli)...

Mi dakle nalažemo tebi, brate, da u ime Naše istražiš sve i pojedine rečene krivce da opomeneš, neka do određenoga roka ostave i povrate, što su oteli...« Inače neka se proti njima posluži crkvenim kaznama, a u potrebi prizove u pomoć svjetsku vlast. »U Rimu 11. V. 1453.«³⁴

Srpski despot ponovno se spremio, da otme kralju Tomi Srebrenicu. Ovaj pritisnut s više strana prestade proganjati patarene i naumi obračunati s Durđem. Ali se među njih umiješa Hunjadi. Kralj Toma u neprilici uteče se papi tužeći mu se, da gubernator krši mir i prijateljstvo, što ga je nedavno ugovorio s njime. Papa ozbiljno opomene Hunjadija preko uglednog Hrvata Ivana od Sredne, da se drži mira sklopljena »posredovanjem papina poslanika s bosanskim kraljem.« Hunjadi je odgovorio sv. Ocu, da je vazda pripravan držati se mira; ali da kralj ne vrši zadanih obećanja, osobito što ne zatire patarena, koji se jedino još u bosanskom kraljevstvu šire i zaštićuju na veliku sramotu i štetu katoličkoj Crkvi. Poručuje papi, neka živo opomene bosanskooga kralja, da obdržava uvjete mira. Ne zna se za daljni razvoj stvari, ali do otvorena rata nije došlo među ovom trojicom.³⁵

³⁴ Papin tajni arhiv 425. f. 176.

Godine 1451. zavojsčio je nasilni herceg Vukčić na Dubrovčane, nanosio im velike štete pustošeći i robeći njihovo zemljište, jer nijesu htjeli izagnati njegove žene, koja je protjerana od svoga muža utekla k njima; niti su htjeli da mu predaju župu Konavle, kako je on to tražio. Rat je trajao od g. 1451. - 1454. Patareni su u tome ratu svuda pustošili crkve, razbijali križeve i slike svetaca.³⁶ Tako na primjer: »Jošće odrije crkvu konavasku i ne ostavi u njoj nego mire« (zidine).³⁷

Dubrovčani u tolikoj nevolji traže pomoć u kršćanskih vladara proti bezdušnom patarenu. Ugarski sabor naloži Ivanu Hunjadiju, neka bi svom snagom podupro grad.³⁸ Nikoli V. pošalje Dominikanca Blaža, koji potanko razloži hercegovo pustošenje, i javi, kako mnogi kršćani dolaze iz Italije i kao njegovi plaćenici pomažu zatirati pravovjernu općinu.

Papu je ta vijest vrlo rastužila. Izda pismo 9. VI. 1451. na sve kršćane, kojim zabranjuje, »da bi itko stupio u službu vjerolomnome patarenu ili da ga ma kojim načinom pomaže.« Neposlušne kao i samoga hercega udara najvećom kaznom t. j. isključenjem iz Crkve, a od toga ih može samo papa odriješiti. Koji pak budu u ratu zarobljeni, neka im se oduzme imetak i sva građanska prava, i neka robuju onome, koji ih uhvati. Opominje nadalje sve knezove i vladare, da ovu naredbu javno oglašaju i izvrše.³⁹ Time je Nikola V. učinio za Dubrovnik sve, što mu je u to vrijeme bilo moguće. Proti hercega složio se s Dubrovnikom njegov sin Vladislav, da opere sramotu nanесenu svojoj majci, zatim kralj Toma i neka humska vlastela. Kralj Toma pozva svoje vazale, da s njime ustanu na hercega. No neka mu vlastela uskratе pokornost, osobito Petar Vojsalić, vojvoda Dolnjih Krajeva i Vladislav Klešić, vojvoda Zapadnih Strana, gospodar Dumna i Dlamočа. Kralj se obori na nepokorne velmože. Tako plane u Bosni opet građanski rat, dok je u Humu Vladislav sa svojim pristašama ratovao proti rodenome ocu. U tolikim strahotama pokazalo se blagotvorno djelovanje Crkve. Papin legat Toma i vikar bos. Franjevacа late se posla i izmire Vojsalića i Klešićа s njihovim kraljem. Ovaj se najprije pomirio s Vladislavom Klešićem i obećao mu, da ga ne će nikada baciti u tamnicu ili u okove. Klešić zamoli papu, da bi potvrdio kraljevo obećanje. Nikola V. rado to učini 1. VII. 1452. »radi njegove odanosti prema kat. Crkvi.«⁴⁰ Nakon ogorčena rata s Petrom Vojsalićem zakleo mu se kralj dušom i sv. rimskom stolicom, da mu ne će učiniti nikakve štete. Petar se zakleo pred papinim poslanikom i pred 2 Franjevca, koji su ih izmirili i Petra »na svojim rukama donijeli

³⁵ Klaić, Pov. Bos., 296. - 7.

³⁶ Jireček, op. cit. II., str. 199. ³⁷ Miklošić, Mon. Serbica 442., br. 357.

³⁸ Matković, Rad VII. 247. - Klaić, Pov. Bos., 298.

³⁹ Theiner, Mon. Slav., br. 482.

⁴⁰ Ib., br. 428. - Klaić, Povj. Bos., 301. - 2.

pred kralja«, da će kralju i njegovu sinu vjerno služiti. Papa potvrđi zauvijek povelju mira 1. VII. 1452. i naredi legatu Tomi, bosanske vikaru i njihovim nasljednicima, neka u ime kat. Crkve bdiju nad ovim mirom.⁴¹

Dubrovčani su opet javili papi, da je herceg Stjepan bez navještenja rata navalio s velikom vojskom na njihovo zemljište, nanio im goleme štete i druga velika zločinstva počinio protiv kat. vjere. Papa ga je opominjao po Paganinu, biskupu ulcinjskom, da odustane od nasilja. Nato i Stjepan opremi poslanike u Rim. Po onom, što su ovi govorili, nadao se papa, da će se herceg pomiriti s Dubrovnikom i odreći se smrtonosnog krivovjerja, te će se tako ono istrijebiti iz cijelog bosanskog kraljevstva, ako legat Toma posreduje. Ta on je obratio nesamo kralja i kraljicu, tako piše papa Tomi, nego i premnože druge velikaše, vojnike i obične ljude, te mnoga druga djela izveo na slavu Božju, dobro duše i čast apostolske stolice. Nikola ga imenuje 1. VIII. 1452. »poslanikom a latere«, t. j. s najvećom vlašću, da izmiri Dubrovnik s hercegom, ako je moguće, bez ikakva bučnoga suda. Ispitavši istinu i saslušavši obje stranke neka izreče sud i odredi u ime papino sve, što služi za mir, da se iskorijeni krivovjerje i postigne sloga obiju stranaka. Uporne neka kazni crkv. kaznama.⁴² Otac kršćanstva pokazao je ovim činom izvanredno povjerenje u svoga legata i ponio se kao najbrižljiviji otac prema svojoj djeci, što su se krvavila u okrutnom bratskom ratu. I napokon mu je uspjelo izmiriti stranke. Herceg se najprije pomirio sa ženom Jelenom i sinom Vladislavom 19. VII. 1453., a zatim uglavi mir s Dubrovnikom 10. IV. 1454. Na isti je način došlo do izmirenja posredovanjem legata između kralja Tome i hercega Sv. Save, kako se to vidi iz pisma Pija II. 1460.⁴³ Glavna svrha, za kojom je išla sv. Stolica, nije uspjela. Beznačajni Stj. Vukčić ostao je okorjeli pataren. Njegova makiavelistička politika nije se dala složiti s naukom kat. Crkve, da se treba, kako u svemu, tako i u politici držati pravde.

Patarenstvo je vladalo i dalje u Humu svojom žalosnom naukom i donosilo tužne plodove. Učenici Muhamedovi i Bogumilovi združili se protiv katolika pod zajedničkim stijegom i to žalibože na hrvatskoj zemlji.⁴⁴ Voljeli su pristati uz najljucjeg neprijatelja narodne slobode i kršćanske kulture nego se dično boriti za ta najveća dobra kršćanskih naroda. Već na početku 1456. bio je Mehmed gospodar hercegove zemlje, kojom upravljaše po svome sandžaku.⁴⁵ Sam se herceg još ljeti god. 1453. nazivao »milošću Božjom i gospodara... cara amir sultana herceg sv. Save«, kad je po svoj prilici s turskom pomoću svladao svoga sina i ostale protivnike.⁴⁶

⁴¹ Theiner, Mon. Hung., br. 429.

⁴² Theiner, Mon. Hung., br. 428.

⁴³ Farlati, op. cit. IV., 263. - Rad. VIII., 162.

⁴⁴ Rački, Rad VIII., 163.

⁴⁵ Miklošić, op. cit., br. 374.

⁴⁶ Ib., br. 369.

Nikola V. i pad Carigrada (propast ist.-rim. carstva).

God. 1451. dne 27. II. zamolio je Dubrovnik od pape novu milost. Grad izvješćuje papu po svom poslaniku, koliko su potrošili na obranu od nevjernih susjeda; zatim za rat protiv Turaka, proti kojima su za Eugena IV. opremili 2 lađe; a i Ugrima su slali pomoć u istu svrhu. Kad su pak ovi od Turaka pobijedeni, opet su mnogo potrošili u ratne svrhe i za bjegunce. Kastriotiću su isto tako pomagali, i, kad je k njima došao s papinim pismom, opet su mu dali novčanu pomoć protiv Turaka. Mole papu, da od novca, što se skuplja na dubrovačkom zemljištu kao dobro djelo za veliki oprost, smiju upotrijebiti $\frac{3}{4}$ na obranu od nevjernika, a $\frac{1}{4}$ poslati sv. ocu.⁴⁷ God. 1454. u listopadu šalje isti grad novog glasnika u Rim po nekom važnom poslu.⁴⁸

Nikola V. pomagao je na razne načine Jurja Kastriotića, toga »braniča i štit kršćanstva od Turaka«, kako je to dokazao Kayzer iz vatikanskih povelja. Trudio se nadalje da pomogne Ivanovce u njihovoj herojskoj borbi protiv Islama prateći tjeskobno borbu za otok Rod. Papa je branio također Cipar, tadašnju važnu predstražu kršćanstva. On vapi za pomoć gotovo svim evropskim državama i dijeli blago oprosta onima, koji će iskazati milosrđe potlačenom kršćanstvu na istoku.

G. 1451. zasio je na prorokovo prijestolje veliki silnik Mehmed II. Srbin Mihajlo iz Ostrovice karakteriše ga ovako: »Mehmed je vladao srećno, a pored toga bijaše vrlo lukav; prevario bi pomoću primirja, gdje god je mogao. Nije nimalo mario, da bi se držao sklopljenoga primirja; pa, ako ga tko toga radi ukorio, odmah bi se ražestio kao da je pobjesnio.«⁴⁹

On je naumio zadati smrtni udarac bizantskome carstvu. Nikola V., prem vrlo miroljubiv, nije mirovao u tolikoj pogibelji za kršćanske narode. 29. V. 1453. postigao je sultan već 1000-ljetni cilj azijskih osvajača. Bio je gospodar novoga Rima. Jedan od glavnih uzroka padu nesretnoga grada bješe grčka škrtost. Premda su u gradu nagomilali golemo blago, kojim su mogli sakupiti golemu vojsku, ipak su tražili pomoći na zapadu od siromašne Italije.⁵⁰

Papa je čuvši za pad Carigrada u Rimu ustanovio posebni zbor kardinala, koji imaju tražiti načine i sredstva, kako da se stane na put prodiranju Turaka.

Na razne je strane izaslao legate, da spremaju rat proti Turcima. Naredi, da se na njegov trošak od 17.352 dukata u Mlecima spremi 5 lađa za rat. (Povjesničar Kayser računa sve troškove papine za lađe preko 60.000 dukata.) 30. IX. 1453. izdade

⁴⁷ Gelčić, Thlloczy, Diplomatarium ragusinum, br. 286.

⁴⁸ Ib., br. 317.

⁴⁹ Klaić, Povjest Hrvata III., 254.

⁵⁰ Pastor, Geschichte der Päpste I., 501.

papa bulu na cijelo kršćanstvo, u kojoj zove Mehmeda pretečom antikrista; poziva sve kršćanske vladare, da skrše njegov đavolski bijes, neka žrtvuju svoje blago i krv na obranu sv. vjere. Obećaje potpuno oprostjenje svakome, koji osobno pođe od 1. II. 1454. u sv. rat i ostane u njemu bar 6 mjeseci ili zato drugoga čovjeka opremi na svoj trošak. Svaki borac nek si ušije kao nekoć na ramena križ. Crkva će novcem pomagati ovo sv. djelo. Apostolska komora poklanja za nj sve dohotke, što ih dobiva od nadbiskupâ, biskupâ, opatijâ i drugih samostana. Kardinali i svi službenici rimske kurije moraju dati desetinu od svih svojih dohodaka. Tko ne plati cijelog poreza, gubi službu i izopćen je iz Crkve. Na isti način imaju svi kršćani dati desetinu za ovaj rat pod prijeljnom istih kazna. Tko bude pomagao Turke ma kojim načinom, čekaju ga najoštrije kazne. Papa nadalje zapovijeda u ime Božje, da svi kršćani obdržavaju među sobom mir. Crkveni poglavari neka svakoga prisile bar na primirje i neka zavadene izmire. Otporne izopćuje iz Crkve, a općine kazni interdiktom.⁵¹

Bilo ih je, koji su tražili još oštrije mjere proti Turcima. Kard. Karvajal piše pod konac g. 1453.: »Nije bilo pape, koji je bio tako oduševljen za dobro kršćanstva. On vazda misli na to. Kastriotiću je poslao 5.000 dukata i obećao mu daljnu pomoć protiv Turaka. Rođanima dao je 60.000 dukata; za brodovlje proti Turaka odredio je 40.000 dukata. Knezovima je Karamanije darovao velik novac, da ih digne na zajedničkog neprijatelja. Nastojao je velikom poštvočnošću da naoruža narod u Trapezuntu, Albaniji, Dalmaciji, t. j. u hrvatskim i ostalim Turcima susjednim zemljama na obranu kršćanstva.« Ali sve ovo golemo nastojanje svoja oca primala je zapadna Evropa vrlo mlitavo, a uspjeh bijaše slab. Odredbe i sredstva, što su nekad bila kadra da raspale cijeli svijet na oduševljeni rat za sv. grob i Obećanu Zemlju, sada su vrlo slabo micala ljudska srca. Ipak sabor ugarskih zemalja u Budimu stvori u siječnju 1454. u tu svrhu ozbiljne zaključke. Hunjadija izaberu zapovjednikom. Na ovu vojnu pozove on nesamo velike i male posjednike nego i prelate. Sultan je za sama primirja udario na Srbiju, strahovito je opustošio, oko 50.000 naroda poveo u roblje i počeo opsjedati Smederovo. Hunjadi je spasao Smederovo od propasti, zatim progonio Turke do Kruševca, gdje ih je natjerao u divlji bijeg, a mnoge s najodličnijim vojskovođama zarobio; spalivši tvrđu Vidin vrati se preko Dunava.⁵² Naredne g. 1455. 1. VI. zauzeo je sultan Novo Brdo, plemiće poubijao, a proti svojem obećanju sve ostale protjerao osim rudara, 320 mladića uvrstio u vojsku, 700 žena poklonio svojim vojnicima; 12 godina kasnije preselio i ostale ljude u Carigrad. Papin legat Ivan Castiglione, biskup od Pavije, dođe u

⁵¹ Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reichs II., 42. - Pastor, op. cit. I., 502. - 3.

⁵² Klaič, Povjest Hrvata III., 264.

Prag te u ime pape pozva kralja Ladislava, da se pridruži sa svojim zemljama velikoj krstaškoj vojni.

Od evropskih se država malne sve oglušile pozivu papinu; neke su davale lijepa obećanja; ali sve osta pri riječima. Osim Ugra i Hrvata, jedino je, kako se čini, ozbiljno mislio portugalski kralj Alfonzo obećavši, da će kroz godinu dana uzdržavati 12.000 vojnika. Glasnici s istoka osobito kijevski kard. Izidor javljahu na zapad o groznom krvoproliću, što ga Turci počinuše u Carigradu, a sultan da ima golemu vojsku na kopnu, samih konjanika 30.000, 230 lađa na moru i neizmjeran novac. Ako se kršćanske vlasti ne slože, eto ubrzo Turaka u Italiji. Nikola V. s grozom je primio vijest, da je Carigrad pao. On sazva kongres talijanskih država u Rim, da bi se izmirile na očigled tolike pogibelji. Ovaj se sastao u Rimu na početku listopada 1453.; ali do izmirenja nije došlo. Sam je papa silno trpio od kostobolje.⁵³ Poslije duge, teške bolesti ispusti plemenitu dušu 25. IV. 1455. Bio je »ures i svijetlo Crkve Božje i svojega vijeka.« Još na smrtnom času istaknuo je kardinalima, a proti klevetnicima, koliko je uradio, da spasi Carigrad.⁵⁴

Zaključak.

Iskreno nastojanje Nikole V., da složi sve kršćanske sile protiv najljućeg neprijatelja kršćanske kulture i evropske civilizacije, i opet je jedan od sjajnih dokaza za nesebičnost politike sv. Stolice. Napose pokazuje to nastojanje, kako je sv. Stolica dobro mislila s našim narodom, i kako mu je ona i onda, kad je ostala Evropa bila zabavljena svojim sebičnim ciljevima, jedina pokazivala za nj pravog razumijevanja te mu bila, kako bi rekao naš Strossmayer, »i otac i majka«. Ako je sve njegovo nastojanje donijelo tako malo ploda, onda je za to mnogo odgovoran novi duh, koji je prošao Evropom, a kojemu »su se više sviđale ideje o načinu života i shvatanja sreće na zemlji starih Grka i Rimljana, nego srednjevjekovno hrišćansko zemaljsko pripremanje za nebeski život.« Moralni je naime ugled papinstva oslabio, a najmanje su koristi od otoga imali oni, koji su ga potkopavali. Rušenje toga najvišeg auktoriteta — docente historia vitae magistra — nije nigda donijelo pa i ne će donijeti Evropi koristi nego samo štete.

N. Maslač D. I.

⁵³ Pastor, op. cit. I., 512. - 16.

⁵⁴ Ib., 529. - 30.